

А. В. ЗУБЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ ТА ФОРМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ АКТІВ

Визначено юридичну природу актів тлумачення, яка розглядається в межах їх змісту, структури та форми. Проаналізовані позиції вчених щодо визначення терміна «інтерпретаційні акти». Розглянуто проблему уніфікації у сфері інтерпретаційної діяльності, визначено поняття «акти неофіційного тлумачення».

Ключові слова: акти офіційного тлумачення, акти неофіційного тлумачення, інтерпретаційні акти, уніфікація.

Определена юридическая природа актов толкования, которая рассматривается в пределах их содержания, структуры и формы. Проанализированы позиции ученых относительно определения термина «интерпретационные акты». Рассмотрена проблема унификации в сфере интерпретационной деятельности, определено понятие «акты неофициального толкования».

Ключевые слова: акты официального толкования, акты неофициального толкования, интерпретационные акты, унификация.

The legal nature of interpretation acts which is examined within the limits of their maintenance, structure and form are observed. Positions of the scientists are analyzed in relation to determination of term «interpretation acts». The problem of standardization in the field of interpretation activity is considered, the term «acts of unofficial interpretation» is observed.

Key words: acts of official interpretation, acts of unofficial interpretation, interpretation acts, standardization.

Початком дослідження юридичної природи актів тлумачення норм права є аналіз їх дефініції з метою ефективності подальшого розгляду особливостей їх структури, змісту, та форми.

Слід відмітити, що багато науковців трактують поняття акта тлумачення в різних аспектах.

Термін «акт» (лат. *actus* – дія, *actum* – документ) означає: 1) дія, вчинок громадянина або посадової, (службової) особи; 2) документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою, особою або громадянином, організацією у межах їх компетенції: закон, указ, постанова, наказ, розпорядження тощо. До актів належать і протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти.

У теорії права інтерпретаційні акти визначають як документи, що приймаються компетентними органами у встановленому порядку і спрямовані на роз'яснення чинних законів та підзаконних нормативних актів; є результатом офіційного тлумачення норм і виражені в певній формі; мають нормативний характер; обов'язкові для суб'єктів права; діють протягом часу функціонування акта, що тлумачиться; приймаються лише по тих документах, які потребують тлумачення; є засобом забезпечення єдності розуміння та застосування правових принципів. Інтерпретаційні акти дають змогу не лише єдиного розуміння змісту припису, який роз'яснюється чи уточнюється, а й офіційного посилання на документ у разі його використання у правореалізаційній діяльності.

О.Ф. Скакун визначає, що акт офіційного тлумачення норм права (інтерпре-

таційно-правовий акт) – це акт-документ, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, і має обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються¹. Аналогічне визначення дають у своїх працях М.М. Вопленко, Л.В. Соцуро, Ю.Л. Власов².

Подібне, але у вузькому розумінні, визначення інтерпретаційних актів дає С.С. Алексєєв. Він вважає, що це акти-документи, які містять конкретизуючі нормативні приписи, які роз'яснюють юридичні норми³. На думку А.С. Шабурова, інтерпретаційні акти – це правові акти компетентних державних органів, які містять результат офіційного тлумачення⁴.

Проаналізувавши дослідження багатьох науковців, які вивчали питання актів тлумачення норм права в загальному розумінні, ми дійшли до висновку, що всі вони так чи інакше розглядали в своїх працях лише акти офіційного тлумачення.

На нашу думку, оскільки процес тлумачення розглядається в повному обсязі, аналізуються всі його різновиди (як офіційне, так і неофіційне), то при дослідженні актів тлумачення норм права загалом слід розглядати не лише акти офіційного тлумачення, а й акти, які з'являються в результаті неофіційного тлумачення, оскільки результатом неофіційного, так само як і офіційного тлумачення є в будь-якому випадку акт, незалежно від того, яку він має форму – усну чи письмову. Адже, як ми зазначали раніше, актом є не лише документ, а й дія, вчинок.

Отже, пропонуємо наступне визначення поняття «акт неофіційного тлумачення». Це акт, який виникає в результаті роз'яснення змісту і мети правових норм особами, які не мають на те офіційних повноважень; не володіє юридично обов'язковою силою; виражає волю (волевиявлення) певного суб'єкта права, який здійснює таке тлумачення; спрямований на регулювання суспільних відносин; його зміст може виходити за межі норм, які тлумачаться; становить юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки; має цільовий характер; юридична сила в більшості випадків залежить від авторитета та компетентності суб'єкта, який тлумачить.

На наш погляд, акт тлумачення норм права – це акт допоміжного характеру, який спрямований на з'ясування та роз'яснення змісту норм права з метою забезпечення їх однакового розуміння та застосування.

Проблема юридичної природи актів тлумачення, яка розглядається в межах їх змісту, структури та форми, вирішується виходячи з їхнього співвідношення з нормами, що роз'яснюються.

Як відомо, внутрішню структуру актів тлумачення утворюють організаційно-допоміжні правила, що спрямовують процеси засвоєння змісту права й регламентують порядок його реалізації. На відміну від норм права, внутрішня логічна структура правил, сформульованих в акті тлумачення, не може бути розглянута за схемою «гіпотеза – диспозиція – санкція». Це пояснюється тим, що загальною умовою реалізації акту тлумачення є реалізація правових норм, які ним роз'яснюються, тому пошуки специфічної гіпотези в тексті роз'яснення не мають практичного значення. Аналогічно вирішується питання щодо пошуків інших структурних елементів інтерпретаційних актів.

Отже, допоміжний характер актів тлумачення свідчить про відсутність в них внутрішньої логічної структури, аналогічної структурі норми права. В тих випадках, коли акт тлумачення містить у собі принципово нові положення, які мають нормативне значення, його слід розглядати як модифікацію правової норми зі всіма послідовними наслідками.

На думку польського дослідника С.О. Влодики, інтерпретаційні правила являють собою «норми про норми», в яких можна виявити гіпотезу, диспозицію та санкцію. Однак, при такому підході до проблеми актів тлумачення вони повинні розглядатися в якості права «другого сорту», що в кінцевому рахунку призводить до заперечення основної ознаки юридичних приписів – їх державної обов'язковості⁵.

Л.Г. Матвєєва у структурі інтерпретаційного акта виділяє формальну і змістовну сторони. Формальна сторона – структура тексту, яку ми розуміємо як розташування основних елементів і зв'язки, що забезпечують цілісність і завершеність акта, а також комплекс реквізитів. Характерними реквізитами інтерпретаційних актів є найменування виду відповідного акта, заголовок, місце і час його складання, відомості про те, від якої особи чи органу виходить цей акт, юридична достовірність (підпис, затвердження). До змістовної сторони належить ідея, тема, проблема, викладена в інтерпретаційних розпорядженнях, – це суть всього акта тлумачення. Змістовну структуру складають загальні (нормативні) або індивідуально-конкретні владні правороз'яснювальні розпорядження. Оскільки більшість інтерпретаційних актів оформляється в письмовому вигляді як акти-документи, то і зовнішня сторона тут має важливе юридичне значення⁶.

Одні інтерпретаційні акти мають більш розширену внутрішню будову, інші – більш спрощену, що зумовлено їх метою. Так, наприклад, такі акти автентичного нормативного тлумачення як рішення Конституційного Суду України складаються зі вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Водночас, ми часто можемо спостерігати, що акти казуального тлумачення, закріплюються у мотивувальній частині правозастосовчого акта, що вирішує ту чи іншу юридичну справу.

Розуміння проблеми змісту актів тлумачення норм права є серед науковців неоднозначним. Проаналізувавши думки різних вчених на це питання, можна дійти висновку, що будь-який інтерпретаційний акт повинен бути вмотивованим, обґрунтованим, мати достатньо доказів на підтвердження його висновків, містити максимально розгорнуті відповіді на всі розглянуті суб'єктом, що здійснює тлумачення, питання. «Ідеальний» інтерпретаційний акт повинен містити у собі перевірені практикою роз'яснення інтерпретатора; положення усталеної правозастосовчої практики; доведені і твердо встановлені існуючі положення, з яких виникають нові положення; мету і мотиви його прийняття; загально визнані принципи й інші фундаментальні юридичні розпорядження національного і міжнародного права; юридичні визначення, аксіоми і презумпції тощо. Наявність усіх зазначених аспектів змісту акту тлумачення є важливою умовою правильного розуміння і вираження дійсного змісту норми права.

Слід відзначити, що в юридичній техніці актів тлумачення норм права застосовуються засоби діловодства, літературознавства, мовознавства. В інтерпретаційній діяльності використовується офіційно-діловий стиль мови з усіма властивими йому особливостями (офіційність, точність, зрозумілість, лаконічність тощо). Однак різні цілі юридичного тлумачення, а також особливості об'єктів інтерпретації можуть вимагати істотного корегування перерахованих властивостей мови і стилю. Як правило, юридичні роз'яснення бувають менш лаконічними і компактними, але більш чіткими і точними, ніж положення, що роз'яснюється⁷.

Проблема визначення форми актів тлумачення викликає немало запитань серед теоретиків і практиків. Більша частина науковців розглядають форму інтер-

претаційних актів як спосіб викладу державної волі, що міститься в правових нормах, які тлумачаться. Ґрунтуючись на виділенні у теорії права зовнішньої і внутрішньої форми права, такий розподіл можна застосувати і до теорії тлумачення норм права. Аналіз актів тлумачення з погляду їх об'єктивізації дозволяє виділити також елементи, що відносяться до їх внутрішньої і зовнішньої форми.

Внутрішня форма актів тлумачення виражається в сукупності прийомів, способів, використовуваних інтерпретатором у процесі пізнання й пояснення, тобто викладу змісту правових норм, які тлумачаться. Вона дозволяє виявити й піддати аналізу структуру інтерпретаційного акту, правові положення, що містяться в ньому, встановити їхній зв'язок між собою, а також з нормою, що роз'яснюється.

Від внутрішньої узгодженості й несуперечливості роз'яснення залежить його переконливість, а отже, ефективність впливу на юридичну практику. Тому поняття внутрішньої форми актів тлумачення пов'язане з питанням техніки правороз'яснюючого процесу. Таким чином, внутрішня форма характеризує побудову, зміст актів тлумачення, що було розглянуто нами вище.

Зовнішня форма актів тлумачення являє собою спосіб їх вираження в певних письмових документах. Вона виражається в сукупності зовнішніх ознак правового акту. У якості істотних ознак зовнішньої форми актів тлумачення виступають їхні реквізити. Зокрема, акт офіційного тлумачення завжди містить: найменування органу, що його видав, і найменування акту, число, порядковий номер, дату й зміст самого роз'яснення, а також підпис керівника органу.

Як ми вже відзначали, акти тлумачення можуть бути усними й письмовими. Проведена в усній формі діяльність компетентних осіб по роз'ясненню змісту правових норм звичайно в деталях не регламентована. Значна частина цієї діяльності визначається нормами етики і юридичної культури. Основна цінність акту усного тлумачення полягає в його переконливості. Тому форма здійсненого з'ясування й роз'яснення права багато в чому визначає ступінь його переконливості, а отже, і значення його для практики суспільного життя. Юридичній практиці відомі факти, коли особи, уповноважені давати офіційні роз'яснення, розглядають конкретні справи без посилання на чинне законодавство або роз'яснюють незрозумілі норми виходячи з загального змісту діючого законодавства та загальних принципів права. Тим самим авторитет закону підмінюється авторитетом органу, що роз'яснює законодавство. Це є наслідком низького рівня правової культури й не сприяє зміцненню законності. Правильно відзначається в літературі, що, пояснюючи й роз'яснюючи закон, необхідно виховувати шанобливість до правової норми.

Що стосується актів офіційного тлумачення, то їх більшість видається у формі юридичних документів. Це означає, що форма таких актів має формальну визначеність, істотне значення для загальної характеристики правового акту. Уповноважені органи держави видають акти тлумачення у встановленій формі. При цьому слід виділити два різновиди актів тлумачення, що суттєво різняться за формою викладу роз'яснень, які в них містяться. Це, по-перше, акти тлумачення загального характеру, по-друге, акти казуального тлумачення.

Акти казуального тлумачення мають форму письмового документа, який містить роз'яснення змісту правових норм, практики їх реалізації для конкретних обставин справи й конкретно визначених осіб. Найчастіше акт казуального тлумачення є складовою частиною правозастосовчого акту, тобто служить мотивувальною частиною документу, за допомогою якого вирішується конкретна юридична справа. Такими є, наприклад, матеріали судової практики. Акти казуального тлу-

мачення можуть спостерігатися й в «чистому» вигляді як роз'яснення, адресовані конкретним особам або органам.

Акти тлумачення загальнообов'язкового характеру, тобто акти нормативного тлумачення, мають установлену законом форму правових актів. Разом з тим питання про найменування й форму актів офіційного тлумачення, які видаються уповноваженими органами держави й громадськими організаціями, у законодавчому порядку залишається практично невирішеним. Тому в існуючій практиці правових роз'яснень, що даються міністерствами, відомствами та іншими органами, з'являються різні документи, іменовані наказами, інструкціями, записками, розпорядженнями, інструктивними й методичними листами і т.п.⁸

У межах досліджуваного питання такі вчені, як Л.Г. Матвєєва, Д.М. Михайлович, М.М. Волпенко, розглядають проблему уніфікації у сфері інтерпретаційної діяльності. Під такою уніфікацією розуміють нормотворчу діяльність компетентних органів держави, результатом якої є вироблення однакових уніфікованих вимог до змістовної сторони та оформлення інтерпретаційних актів. Це є одним з напрямів удосконалення правового регулювання суспільних відносин, механізмом зміцнення законності та підвищення ефективності діяльності правотлумачних та правозастосовчих органів. Доцільним є прийняття нормативно-правового акта про уніфікацію інтерпретаційних актів, який покликаний офіційно закріпити загальні правила їх видання. Вони можуть набути форми закону, хоча, можливо, достатнім, вважає Л.Г. Матвєєва, є видання підзаконного акта, наприклад, Міністерством юстиції України, в якому мають бути закріплені види актів тлумачення та вимоги до їх оформлення⁹.

Так, роз'яснення чинного законодавства містяться в постановках, наказах, інструкціях, записках, розпорядженнях, методичних листах. Зокрема, Конституційний Суд України приймає рішення і висновки, Пленум Верховного Суду України видає постанови, міністерства і відомства видають свої роз'яснення у формі листів і інструкцій, а інші державні органи можуть видавати свої роз'яснення в різній формі. Так, Центральна Виборча комісія в одних випадках видає своє тлумачення нормативно-правових актів у формі постанов, а в інших випадках – у формі протокольних рішень.

Закріплення на законодавчому рівні за кожним органом, що має право здійснювати інтерпретацію, певної форми фіксації роз'яснень, а також однакових вимог до інтерпретаційних актів сприяло б їхній ефективності і запобіганню юридичним колізіям.

Отже, поняття «інтерпретаційні акти» є багатоаспектним, цим актам характерні специфічна структура, зміст, форма, засоби, способи і стиль письмового викладу, завдяки яким вони виконують певні функції і відіграють роль елементу механізму правового регулювання суспільних відносин. Отже, подальше дослідження інтерпретаційних актів має важливе значення для теорії і практики, що в цілому сприяє однаковому та правильному розумінню і застосуванню правових норм, що тлумачаться.

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник/ Пер з рос.– Х.: Консум, 2001. – С. 412. 2. Волпенко Н.Н. Официальное толкование норм права. – М.: Юрид. лит., 1976. – 118 с.; Соцуро Л.В. Неофици. толкование норм права. – М., 2000; Власов Ю.Л. Проблемы тлумачення норм права. К., 2001. 3. Алексеев С.С. Общая теория права: курс в 2-х т. – Т. 2. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 313. 4. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – С.386. 5. Волпен-

ко Н.Н. Официальное толкование норм права. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 34.

6. Матвеева Л.Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України: Дис... канд. юрид. наук. – Одеса, 2005. – С.58-59.

7. Там само. – С. 60.

8. Вопленко Н.Н. Официальное толкование норм права. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 42-45.

9. Матвеева Л.Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України: Дис... канд. юрид. наук. – Одеса, 2005. – С. 56;

Вопленко Н.Н. Официальное толкование норм права. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 45;

Михайлович Д.М. Офіційне тлумачення закону: Дис... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – С.173-174.